

Ondrejov Ľudo
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Slovenský básnik i prozaik, predstaviteľ literárneho naturizmu a jeden z našich najosobitejších rozprávačov, ktorý svojimi dielami vytvoril svojrázny literárny svet poézie detstva a hrdinského činu v podobe romantickej vízie, pevne ukotvenej v prírode, v rodine, v domove.

Životopisné údaje:

Ľudo Ondrejov, občianskym menom Ľudovít Mistrík sa narodil 19. októbra 1901 v chorvátskej obci Slanje, kde boli jeho rodičia na robotách. V roku 1903 sa rodina vrátila na Slovensko, otec stolár - modelár čoskoro odišiel za prácou do Ameriky. O Ľudovíta a jeho šesť súrodencov sa starala matka, žili v dedine Kostiviarska pri Banskej Bystrici. Študoval v Banskej Bystrici, kde absolvoval aj notársky kurz. Pracoval na notárskych úradoch v Hrochoti, v Dobronivej a v Slovenskej Ľupči, neskôr v automobilových dielňach. V rokoch 1928 - 1933 bol úradníkom Matice slovenskej v Martine, potom až do roku 1938 pôsobil ako profesionálny spisovateľ a žil v Bratislave. Po vzniku vojnového slovenského štátu nasledovalo jeho ľudské zlyhanie - stal sa arizátorom knižného antikvariátu rodiny Steinerovcov. Niekoľko mesiacov bojoval v Slovenskom národnom povstaní. Po roku 1945 pôsobil ako referent Povereníctva pre informácie, bol redaktorom časopisu Partizán a v rokoch 1948 - 1950 zamestnancom Zväzu slovenských spisovateľov. Zomrel 18. marca 1962 v Bratislave.

Dielo:

Ľudo Ondrejov začal uverejňovať prvé básne v roku 1923 v Národných novinách a v časopisoch pod pseudonymom Ľ. M. Ondrejovič. V roku 1928 zaujal pozornosť Štefana Krčméryho, ktorý v Slovenských pohľadoch publikoval jeho prvú báseň Ako ten vietor hučí... Odvtedy sa stali Slovenské pohľady časopisom, v ktorom najčastejšie uverejňoval svoje práce. Ondrejov písal paralelne poéziu i prózu. Jeho prvým knižným debutom bola v roku 1932 básnická skladba - „lyrický epos“ **Martin Nociar Jakubovie** (Denník o živote a láske, o smrti a budúcnosti). Práve toto dielo sa považuje za literárne veľmi významné, za jeden z programových impulzov slovenského naturizmu - literárna kritika tento literárny smer predtým označovala termínom lyrizovaná próza. Naturizmus reprezentujú tiež prozaici D. Chrobák, M. Figuli a F. Švantner. V roku 1932 mu vyšla ešte zbierka veršov **Bez návratu**, neskôr básnické zbierky **Mámenie** a **Pijanské piesne**. Súčasne v prvou básnickou zbierkou vstúpil Ondrejov aj do literatúry pre deti a mládež **Rozprávkami z hôr**. V roku 1937 vydal románovú rozprávku **Zbojnícka mladosť**, ktorá sa stala prvou časťou jeho tzv. vrchárskej trilógie. Druhá časť trilógie má názov podľa mena hlavného hrdinu **Jerguš Lapin** a tretia **Na zemi sú tvoje hviezdy**. Celá trilógia vyšla po prvý raz pod názvom **Slnko vystúpilo nad hory** v roku 1956 a má výrazne autobiografické črty. Ďalšie prózy vydal v knihe **Výšiny**, celé jeho prozaické dielo uzatvára zbierka noviel **Šibeničné pole**. K tvorbe Ľuda Ondrejova pre deti sa po Rozprávkach z hôr zaraďuje aj kniha **Tátoš a človek**, ktorá je rozprávaním o histórii koňa v službách človeka a reaguje v nej na necitlivý prístup ľudí k prírode. Témy, príznačné pre tvorbu

tohto autora: príroda, tuláctvo, zbojnícky motív a vnútorne rozorvaná osobnosť sa objavili aj v jeho rozprávkach z krajiny trpaslíkov **O zlatej jaskyni**. Túto filozofiu vzťahu človeka a prírody, naplneného porozumením a citlivosťou človeka voči prírode, nachádzame tiež v triptychu fiktívnych dobrodružných cestopisov s humanistickým posolstvom **Africký zápisník, Horami Sumatry a Príhody v divočine**. Po smrti autora vyšla ešte jeho posledná kniha pre deti, súbor miniatúr, ktorý má deťom pomáhať spoznávať stromy a možnosti ich využitia - **Keď pôjdeš horou**. Zo všetkých próz Ľuda Ondrejova sa za najvýznamnejšie dielo pre vývoj slovenskej detskej literatúry považuje jeho román Zbojnícka mladosť, najmä v súvislosti s autenticky stvárneným detským svetom, ktorý je ozvláštnený prírodnou živelnosťou a dobrodružnosťou, spojenou so zbojníckym mýtom.

Podrobnejšie o dielach:

Zbojnícka mladosť - v tomto románe Ondrejov vyjadril ideál detstva ako synonyma ľudskej slobody a radosti uprostred krásnej prírody. Začína sa narodením malého Jerguša v tichej samote Zbojnícky tanec. Krátke kapitoly románu hovoria o tom ako rastie, aký pekný vzťah má so svojou matkou, sestrou Annou a bratom Rudkom, so zvieratami - psom Chvostíkom a kozou Rohačkou - a ako spoznáva krásy okolitej prírody. Autor o tejto knihe povedal: „Ukladal som kapitolku za kapitolkou; niektorá hovorila o tmavých nociach, iná o jarných dňoch, keď sa slnko smeje a vtáča - spievajúc - do neba pozerá. A tak to šlo až do konca“. Čím je Jerguš starší, tým menej idylický je jeho život, má dobrého kamaráta Paľa Stieranku, kamarátku Zuzku Košalkuľu, ale spoznáva aj zlo - keď chce začať spolu s kamarátmi pracovať v Hute, kde sa vyrába meď, majster ich za šantenie kruto zbije. V knihe je stále prítomný baladický motív zbojníctva, ktorý predurčuje chlapcov osud. Keď sa v závere románu stretáva Jerguš s nespravodlivosťou, ľudskou zlobou, unikne na horský salaš. Pri tomto románe, ale ani pri niektorých iných dielach Ľuda Ondrejova nie je možné presne určiť adresáta - sú rovnako zaujímavé pre deti ako pre dospelých čitateľov.

Jerguš Lapin - v druhej časti trilógie sa už prírodná bezproblémovosť stráca a začína prevažovať spoločensko-politická téma. Autor sleduje autor životné osudy svojho hrdinu vo víre udalostí prvej svetovej vojny a po nej. Jerguš je zbehom, ujde z bojiska, skrýva sa v hore. Keď ho chytia, opäť ujde, znenávidí mesto a ľudí v ňom. Na krátky čas sa stane vojakom Národnej gardy, ktorá má udržiavať poriadok, keď sa ľudia na dedinách búria proti vojnovým zbohatlíkom, sám podnieti vzburu, znova sa dostane do väzenia. Napokon sa vráti k matke a rozhodne sa gazdovať, obrobit spustnuté pole. Pre ľudí z dediny sa stal symbolom hrdinstva. Jerguš prežíva aj vnútorný konflikt, predtým bola preňho matka zárukou trvalej životnej istoty, teraz sa od zbojníka Turoňa dozvie o existencii mŕtveho otca - zbojníka a spozná aj jeho vraha.

Na zemi sú tvoje hviezdy - tretí diel trilógie je nie veľmi úspešným pokusom autora spojiť mýtickosť naturizmu s politickým postojom a tragickou osamotenosťou hlavného hrdinu Ondreja Šimčiska. Autor v úvode románu píše: „Treba sa nám zaoberať jeho rodom preto, lebo bol očitým svedkom niekoľkých poryvov v živote Jerguša Lapina.“ Príbeh sa začína narodením Ondrejovho otca - Pavla Šimčiska. Pavol má tajomný pôvod, stará a hluchá sestra zomrelého mlynára, bylinkárka a vdova po tesárovi Šimčiskovi ho priniesla do svojho domca v dedine Bukovec v januári 1865. Vyučil sa za stolára, neskôr sa zamestnal v továrni na nábytok a oženil

sa so Zuzkou Spevákovou, ktorej rodina bývala v dome práve na mieste bývalého domčeka Šimčiskovcov. Ich tretím dieťaťom bol Ondrej. Pavol odišiel do Ameriky a viac sa nevrátil a Zuzka zostala sama s deťmi, zarábala si v továrni. Ondrej bol múdry chlapec a tak ho dedinský učiteľ podporoval, aby mohol študovať na gymnáziu. Notár ho zamestnal ako pisára a mohol pritom i študovať. Prišla však 2. svetová vojna, povstanie, zložité životné situácie, počas ktorých sa Jerguš a Ondrej spoznali. Dej vrcholí hrdinskou smrťou partizána Jerguša Lapina, ktorý v knihe vystupoval ako Tmavý Urda a končí sa podobnou smrťou Ondreja Šimčiska.

Tátoš a človek - kniha je určená mladým čitateľom a stala sa vzorom umelecko - náučnej literatúry pre deti. Autor v nej vykreslil príbehy z dejín, ako asi v minulosti žili predchodcovia dnešných koní, ale aj iných zvierat - psov alebo oslov, ako sa pri meniacej prírode dostali do mnohých krajín. V samostatných kapitolkách opísal, akým spôsobom žili kone na ázijských rovinách, ako sa ľudia naučili kone krotiť a využívať pri práci, ale aj ako im slúžili vo vojnách. Kniha sa končí smutným príbehom starého, prácou zničeného, zimou a hladom utrápeného koníka Pejka, ktorého už nikto nepotrebuje a tak sa vracia do lesa - do prírody, aby sa „zo zajatia človeka navždy vyslobodil...“

Úryvky:

Zbojnícka mladost' - 1. úryvok

Lúky zakvitli kvetmi. Beleli sa králiky, belaseli zvonce. Púpavka ešte vždy sa roztekala žltou záplavou. Po úbočiach a záhradách.

V záhrade spieval posmievač. Najprv ako pinka, potom ako lastovička. Povysmieval sa sýkorke, vrabcovi i škovránkovi. Urobil sa drozdom i skálnikom. Zaškriekal ako strakoš. Hneď zaťukal ako muchár. Drobný, prefíkaný zlodej pesničiek. Čo počuje, trochu prekrúti, trochu prikrášli. Spieva a spieva od svitu do mrku.

Jerguš sa započúval do spevu, tíško sa prikradol pod orech. Posmievač, nevelký šedý vtáčik, sedel na vrchovci. Na belasé nebo a do slnka pozeral. Jeho spev patrila slnku a nebu, stromom, životu a lúkam, začareným v kvetoch.

Blažene bolo žiť. Jerguš bosý, v krátkych nohaviciach, s púpavkou za starým klobúkom, hľadal si miesto pod nebom. Kde ísť? K Jelšovej vode, či do krovia Paseky? Chytať motýle s krásnymi, cifrovanými krídlami, či hľadať vtáčie hniezda po húštinách? Všetko je také radostné, také zaujímavé...

Zbojnícka mladost' - 2. úryvok

Jerguš zhlboka vydýchol, pobral sa hore kopcom. Skalnatým chodníčkom hore - hore. Smerom na studenú jamu a bokom od nej - na salaš. A ako kráčal z nohy na nohu, ako sa vzdaloval mestu, za každým krokom väčšmi zatínal zuby, väčšmi stískal vyklbenú ruku. Z tváre zmizli všetky znaky radostného detstva. Ono umieralo - náhle a nenávratne. A ku kolibe miesto dieťaťa blížil sa zatrpknutý tvor s bičom tvrdosti na tvári.

Bača čistil kolibu, valasi za kolibou reparovali, skladali treslá. Pripravovali košiar pre ovce - zajtra ich priženú...

Jerguš zastal mlčky vo dverách koliby, so zaťatými zubami, s rukou stisnutou.

- Čože, syn môj?! - spýtal sa bača.

Jerguš povedal, vysvetlil.

- Ej, načože ty ideš medzi pánov! - povedal mrzuto, chytajúc Jergušovi ruku. Sprasťala, zabořala na nevydržanie. Jerguš nepovedal ani slova, iba zubami stískal.
- Vravím, daj si s pánmí pokoj, ty nie si na také služby súci, - doložil. - Zostaneš u nás pomáhať pri ovciach...
Vykíbenú ruku napravil. Jerguš si sadol na lavičku, ovesil hlavu, prevalil sa, zaspal. Bača ho prikryl teplým kožucom.

Na zemi sú tvoje hviezdy - úryvok

Pavol Stieranka sedel pri mŕtvom, chvíľami pozeral na jeho tvár a čosi šepkal, akoby sa bol rozprával s ním: Mocný si ty bol človek, Šedivý i Tmavý Urda! Mocný ako výšinný lišiak alebo vrchovský vlk. Keď ťa dostrieľali, nespustil si sa ako postrelené srňa do doliny, kade stekajú potoky a ľahšie sa uteká tomu, čo stráca poslednú krv. Ty vystúpil si proti strmine - na posledný svoj najvyšší vrch... Mocný si bol, Tmavý Urda, najmocnejší medzi vlkmi!...
Odobäl poľnú lopatku a na tom istom mieste, na malom štvorci, obstúpenom kosodrevinou, vyrýpal do štrkovitej žltej hliny nehlbokú jamu, uložil do nej údajného Urdu i s automatom, prihrabal ho zemou, nakopenú zem prikryl ťažkými skalami. Sňal z plecniaka prilbicu a svojím starým pastierskym nožom vyryl na ňu niekoľko písmen, z ktorých sa živí mohli iba toľko dozvedieť, že tam leží jeho najlepší priateľ Jerguš Lapin...

Martin Nociar Jakubovie - 1. úryvok

Ona a ja

- Milujem ťa, ako človek krásu milovať môže.
A ona mi odvetila:
-Vďaka, že som ťa aspoň poznala a tým i ja šťastná som bola v živote.
Potom sme sa rozlúčili, lebo život takto kázal:
- Vydaj sa, deva, vydaj, abys' živobytie našla.
- A ty, Martin, choď svetom za chlebom každodenným.

Láska neodkliata

Išiel som. A zastal na chotári Pohanského vrchu:
Nič sa nestalo, len láska sa mi stráca v krútnavách času, lebo ju moje storočie neodklialo. Nuž choďte a oslobodte ju...!
A spaľujem tu všetky svoje spevy o láske. Plameň blkoce, papier šuchoce a šedivý popol vetry rozfukujú.

Martin Nociar Jakubovie - 2. úryvok

Pre niekoľkými rokmi videli ho ľudia prechádzať sa ulicou veľkého mesta s biednym sivým koňom. Viedol on koňa za hrivu a stred množstva ľudu sa zastavili. Sivý kôň s podlomenými nohami oprel svoju hlavu o prsia Martina Jakubovie. Zdalo sa, že tam stojí celý svet dvoch vydedencov. Potom akoby boli zmizli z povrchu zeme...

Tátoš a človek - úryvok

Na západe dnešnej Severnej Ameriky, v horách horičizných, kedysi pred mnohými a mnohými rokmi žil maličký predchodca nášho dnešného koňa. Maličký ako psík, so slabými nôžkami, na nich mal po tri-štyri paprčky.

Hory boli husté, ich pôda bola vlhká, močaristá, preto sa príroda postarala o malé zvieratko tak, že ho obdarovala malým telom a paprčkami, aby sa mu nôžky pri chôdzi do bahna nezabárali.

V hlbokých prahorách akoby staré tiene boli živé, kyvotal sa podrast čriedami malých koníkov. Preberali nôžkami, kmitali sem a ta v hustom kroví hôr, ktoré boli široké a ďaleké, akoby ani konca-kraja nemali. Ohrýzali tam kríčky a bezstarostne sa potíkali po nekonečnom hôrnom kraji. Rástla tam vysoká tráva a kde-tu mláka alebo jazierko svietilo v prítmí hustej hory. V jazierku zrkadlili sa vysokánske stromy a chvíľami nevídané plazy pomútili ich stojatú vodu.

Koníčky, keď sa napásli, pribehávali k jazierku napiť sa vody a znova sa vracali medzi krovie, do tône ozrutných stromov.

Dobre bolo v hore, ticho a pokojne. Nestriehli tam dravce zubaté, iba pokojné bylinožravé zvieratá sa potíkali horou, ktoré sa koníčkom veľmi podobali, do ich rodiny patrili...

(z úvodnej časti knihy - O dávnej minulosti koňa)

V starej krčme

Zakvitol agát, nemá kvieťa,
nesedí na ňom vonný roj
a mesiac, výšin smutné dieťa,
polieva striebrom okruh svoj.

Blúznenie, mámor, krásne ženy,
dávno to bolo za mlada.
Dnes sedím v krčme opustený
a mesiac v horách zapadá.

Dnes nemám, za kým zatúžil bych,
a niet už koho milovať.
Na strunách srdca potrhaných
zaľahla hustá inovať.

Jesenná ruža matky bola,
tú ľúbim stále bludný ja,
však tá už na mňa nezavolá,
tam leží v svete pokoja.

Nalejže, krčmár, nalejže mi,
nech zvoní spevy veselé.
Len jeden život je na zemi,
čo bolí, raz sa zacieľ!

(báseň zo zbierky Pijanské piesne)

Zaujímavosti:

Tri romány, ktoré tvoria trilógiu Slnko vystúpilo nad hory vznikli ako celok v pomerne veľkom časovom odstupe, Zbojnícka mladosť bola publikovaná v roku 1937, Jerguš Lapin v roku 1939, tretí diel Na zemi sú tvoje hviezdy až v roku 1950. Tretí diel sa k predošlým dvom pripája voľne, cez osobu Jerguša Lapina, ktorý tu vystupuje pod menom Tmavého Urdu.

Rozprávková knižka O zlatej jaskyni patrí medzi menej známe dielka Ľ. Ondrejova. Rozprávky v tejto sci - fi knihe sa odohrávajú vo svete trpaslíkov - vo vesmíre, na malej vyhasnutej hviezde, kde je svet navlas podobný ako náš, len je v ňom všetko miniatúrne, stromy sú asi také ako naša žihľava a ľudkovia trpaslíci sú na piad' vysokí.

Dve z jeho cestopisných kníh pre mládež Africký zápisník a Horami Sumatry vyšli v roku 1936 v Martine, v edícii Matice slovenskej Dobré slovo. Bolo to v čase, keď sa Ondrejov usiloval získať štipendium na študijnú cestu do rovníkovej Afriky, kde sa chcel venovať štúdiu prostredia pre svoje cestopisy. O finančný príspevok žiadal znova v roku 1938, nikdy ho však nedostal a tak písal len fiktívne cestopisy.

Keď Ondrejov vydal v roku 1936 básnickú zbierku Mámenie, spisovateľka Margita Figuli mu napísala list, v ktorom vysoko ocenila jeho básnické umenie. Okrem iného v ňom napísala: „Ako zázračne podobné sú myšlienky naše. Tie isté utkvelé predstavy, tie isté výrazy. Ibaže - Vám plynú slová lahodne, ľahko a moje tlačí balvan. Nemôžem hovoriť. Kedykoľvek som Vás stretla, vždy sa mi zdalo, že mám Vám za čosi ďakovať - ale nevedela som začo. Dnes som si to uvedomila. Povďačná som Vám, že vyslovujete to, čo mne sa vysloviť nedá.“ (List sa zachoval v Literárnom archíve Matice slovenskej)

Myšlienky:

„Som korbáč-devätorák, spletený z remencov kadejakej kože...“ (Ľudo Ondrejov)

„Bol súčasťou prírody, z ktorej vykízol ako plod z maternice a zostal s ňu spojený neprestrihnuteľnou pupočnou šnúrou.“ (Štefan Žáry)

„Kult matky spolu s láskou k prírode a domovu - to je motivické špecifikum a charakteristika Ľuda Ondrejova, ktorý ako básnik aj ako prozaik vyciľoval životnú žeravinu a siahal až do „podkôria zeme“. (Ivan Plintovič)

„Ondrejovove cestopisy pre mládež nie sú dokumentárnym svedectvom, ale umeleckou fikciou. Sú organickou súčasťou jeho tvorby, ktorá sa ustavične pohybovala na pomedzí bezprostrednej skutočnosti a sna, túžby, predstavy alebo spomienky a znamenala vzájomné umocňovanie reálnej a imaginárnej krajiny. (Zlatko Klátik)

„Opísal som pomer nového človeka k divému svetu. O toto mi šlo. Nie o napínanie nervovej sústavy útlých detí. Dosť im v tom naubližujú kolegovia v krvákoch a detektívkach. Teda: chcem byť autorom, ktorý nenapína. Autorom nových ľudí...“ (Ľudo Ondrejov v Africkom zápisníku)

„V epose o Martinovi Nociarovi básnickým spôsobom formuloval svoju predstavu o dávnej minulosti, v ktorej žili naši prapredkovia. Nechcel historizovať a presne rekonštruovať dejiny, neusiloval sa o exaktné poznanie. Minulosť si vyvolával vo vidinách, a to, čo takto precítil, transformoval do umeleckých obrazov, cez ktoré akoby nazeral do hlbín „divej prahory“ v čase keď vetry „pekelne hučia v haluziach“. Nadarmo sa súmrak škerí, dokáže počuť záhadné a zemou otriasajúce kroky pračloveka. Jeho prítomnosť priam fyzicky cíti, zreteľne počuje jeho mohutné dýchanie. Uvedomuje si, že je jeho potomkom.“ (Milan Jurčo)

„Pre Ondrejova vyššou hodnotou ako spravodlivosť bolo milosrdenstvo - prejav hodnotovej dominancie materského princípu. Ľudia s touto vlastnosťou sa však nerodia voľne v prírode. Ktosi ich musí vnútorne kultivovať. Napríklad pomocou kresťanskej filozofie a etiky.“ (Vladimír Petřík)

„Mohlo by sa zdať, že tu ide o typickú postsymbolickú lyriku. Je to tak, i nie je. Skoro každá charakteristickejšia báseň z jeho zbierok má dvojaký kolorit: symbolistický i romantický. Náladovosť, typický príznak symbolistickej básne, opiera sa často o výrazné ideové hodnoty - čo je zas črta romantickej poetiky. Pre Ondrejova-básnika je charakteristické miešanie týchto dvoch prvkov“. (Ján Števček)